

ŠRANK, Jaroslav (ed.): PODOBY MESTA V SLOVENSKEJ POÉZII 20. STOROČIA. Bratislava : Univerzita Komenského, 2018. 144 s.

Katarína Badžgoňová

Zborník *Podoby mesta v slovenskej poézii 20. storočia* vychádza z vedeckého seminára, ktorý sa konal 6. októbra 2017 na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ako súčasť projektu VEGA *Bratislavské motívy v slovenskej poézii druhej polovice 20. storočia*. Prináša osem príspevkov mapujúcich urbánne reprezentácie v slovenskej poézii naprieč 20. storočím, so zámerom „naznačiť možnosti systematického výskumu básnických podôb mesta ako témy, toposu či motívu v súčasnom slovenskom literárnovednom kontexte“ (s. 11). Autori pristupujú k téme tematologicky aj literárnohistoricky, ich pohľady prechádzajú od širšieho mapovania témy mesta alebo jej aspektov v určitom období cez sústredenie sa na tvorbu konkrétneho autora, resp. autorov až po analýzu básnických zbierok či vybraných básní. Príspevky sú radené chronologicky od dvadsiatych rokov 20. storočia po začiatok 21. storočia, pričom polovica sa sústreďuje na socialistickorealistic-kú poéziu. Vo väčšine z nich figuruje výlučne Bratislava, čo súvisí nielen s tematickým vymedzením projektu, ale predovšetkým s procesmi urbanizácie na Slovensku v 20. storočí a s kultúrnym postavením Bratislavy v danom období. Návratnou témou viacerých textov je tradičná dichotómia mesto verzus vidiek, resp. príroda.

V úvode editor publikácie Jaroslav Šrank odôvodňuje výskum zobrazovania mesta v poézii (mestské časovo-priestorové ukotvenie bás-

ni, zvyšujúca sa miera urbanizácie) a predkladá všeobecné zhrnutie doterajšieho literárnovedného výskumu priestoru a mesta v poézii vo svetovom a slovenskom kontexte. Z bohatej škály výskumných impulzov pri skúmaní mesta vyzdvihuje tematológiu, typickú pre český kontext (Daniela Hodrová, Joanna Derdowska), ktorá pre svoj komparatívny a inter-/transdisciplinárny prístup ponúka široké spektrum možností pri nazeraní na reprezentácie mesta. Detailnejšie sa zaoberá českým výskumom mestských reprezentácií v poézii, keďže v slovenskom literárnovednom bádaní má zatiaľ skôr rozptýlený, čiastkový charakter.

Poézii medzivojnového obdobia sú venované tri príspevky: kým Michal Habaj a Ján Gavura sa sústreďujú primárne na tvorbu dvadsiatych rokov 20. storočia, Jaroslava Šaková sa zaoberá poéziou tridsiatych a štyridsiatych rokov, keď sa venuje nadrealistickým reprezentáciám mesta predovšetkým v tvorbe M. M. Dedinského.

M. Habaj v príspevku *K obrazu mesta v slovenskej poézii dvadsiatych rokov 20. storočia* mapuje prostredníctvom tvorby J. Smreka, L. Novomeského, F. Kráľa, J. Poničana a J. Nižňanskeho mestské poetické reprezentácie ovplyvnené rastúcou urbanizáciou, vďaka ktorej sa mesto stáva prirodzeným životným priestorom básnikov. Určujúcim znakom tohto nazerania na mestské reprezentácie je vnímanie mesta ako sociálneho faktu oproti tradičnejšej mravnej interpretácii skutočnosti. Nový výraz získava

topos mesta najmä v knižnej tvorbe ľavicovo orientovaných autorov – mesto je reprezentované ako priestor sociálnej drámy, ale aj kolektívneho odporu, ktorý má potenciál triedneho konfliktu – a tiež v ich časopisecky uverejňovanej tvorbe, v ktorej je aktivizmus nahradený „sociálnokritickým tónom v intenciaciach sociálneho a expresívneho civilizizmu“ (s. 23). Oproti tomu stoja vitalistické obrazy civilizačného optimizmu a rôznorodéj mestskej skúsenosti v tvorbe J. Smreka. Očarenie urbanizmom je v jeho tvorbe konfrontované s „mravným obrazmi sveta typickými pre slovenskú dedinu“ (s. 16), napr. v motívoch mladého vidieckeho dievčaťa, ktoré podľahne odvrátenej realite moderného mesta. J. Smrek tu stále pracuje s tradičnou optikou mravného úpadku. Deštruktívne stránky mestského života (zachytené napr. cez motív prostitúcie) sú „anomáliou, ktorá manifestuje odklon od tradičných kultúrnych a životných noriem“ (s. 17), na rozdiel od sociálnej interpretácie mesta poézie ľavicovej avantgardy. V oboch prípadoch pracujú poetické urbánne reprezentácie daného obdobia s rozporuplným a ambivalentným charakterom moderného mesta a doby.

Odlišne k poetickým urbánnym reprezentáciám dvadsiaty rok 20. storočia pristupuje J. Gavura v príspevku *Od motívu k metóde – koncept mesta v poézii prvej polovice medzivojnového obdobia*. Určuje dva póly urbánnych reprezentácií v básnickej tvorbe vybraného časového úseku – mesto je buď odmietané, alebo prijímané a „vzťah k mestu sa stal meradlom tradičnosti alebo modernosti autora“ (s. 29). Rovnako kladie dôraz na istú vykonštruovanosť mestských obrazov v tvorbe viacerých autorov. Poukazuje na stále prítomný dedinský rozmer slovenskej poézie dvadsiaty rok, pre ktorú bolo mesto primárne konštruktom a cudzím, exotickým prvkom (cudzokrajným, inojazyčným a pod.), s výnimkou L. Novomeského ako „skutočného“ mestského básnika. V prípade ostatných autorov (J. Smrek, M. Haľamová, A. Žarnov, E. B. Lukáč, Š. Krčméry) zdôrazňuje predovšetkým sekundárnosť urbánnych motívov (nie sú cieľom, ale

len prostriedkom) a ich slabý vplyv na autor-ské poetiky, pretrvávajúci „uniformný prístup k zobrazovaniu mesta ako konceptu“ (s. 30) alebo negatívny obraz mesta v kontraste s dedinským/prírodným prostredím.

Východiskom textu *Téma mesta v tvorbe M. M. Dedinského a v kontexte slovenského nadrealizmu* J. Šakovej je chodec ako typická postava mestských textov. V nadrealistickej poézii ho často charakterizuje mestsko-psychologický paralelizmus. Autorka v básňach detailne mapuje pešiu cestu Bratislavou a jednotlivé typické motívy poetických mestských textov – stretnutia so ženou, snové mesto, blúdenie a labyrinty. Sústreďuje sa predovšetkým na paralelizmus medzi subjektom a priestorom mesta. Motívy by možno mohli širšie kontextualizovať podnety z práce Daniely Hodrovej *Citlivé mesto* (2006) týkajúce sa konceptu citlivého chodca, prepojenia obrazov mesta ako labyrintu so sebaopozitím alebo rozboru motívu okoloidúceho v mestských textoch (príp. dvojníka a femme fatale, ktoré J. Šaková v nadrealistických básňach identifikovala).

Na podoby mesta v poézii socialistického realizmu (od konca štyridsiaty rok po začiatok šesťdesiaty rok 20. storočia) sa sústredil J. Šrank v rovnomennom príspevku. Jeho text má charakter prieskumu toposu mesta v socialistickej poézii, ktorá sa nesie v nanajvyš pro-urbánnom duchu v dôsledku oficiálnej ideológie. Sleduje reprezentácie Bratislavy v poetických textoch vymedzeného obdobia, ktoré boli uverejnené v zborníkoch a časopisecky, pričom sa sústreďuje „na vybrané, príznačné, nadindividuálne charakteristické črty stvárnovania mesta“ (s. 50) v žánrovo-tematických okruhoch budovateľskej, idylickej vlasteneckej poézie z rodinného života a poézie mestskej každodennosti. Ukazuje, že básnické reprezentácie Bratislavy na rozdiel od iných miest nepracujú s historickými motívami, ale spájajú sa najmä s obrazmi budúcnosti (utópia) a prítomnosti (idyla). Dôvodom je akoby nedostatok ideologicky zúročiteľnej minulosti (ako napr. obdobie druhej svetovej vojny, SNP či dávnejšia minulosť). Prevažujú idealizované obrazy súdobé-

90 ho života v meste a jeho výstavby s utopickými znakmi, aktualizované chválospevy miest a znaky idylicko-bukolickej lyriky. V poetických reprezentáciách mesta nachádza J. Šrank aj adaptované motívy kaviarne, ulice a náhodného pouličného stretnutia modernej poézie (dvojník, smrť, žena, človek z okraja), ktoré sú transformované na alegorické „politicko-výchovné príbehy a výjavy“ (s. 69).

Igor Hochel v príspevku *Zakliate mesto Jána Stacha alebo Socialistický realizmus v konkrétnom rúchu* interpretuje príležitostnú báseň autora, ktorú s mestskou tematikou spája jej názov. Charakterizuje poetiku konkrétnistov ako aj vydavateľskú históriu danej básne a porovnáva jej vydania. Pri analýze sa zameriava primárne na biblické a rozprávkové motívy, ktoré neusúvzťažňuje s toposom mesta, a tiež na jej príležitostný charakter.

Motív výstavby typický pre socialistickú poéziu analyzovala aj Veronika Rácová v príspevku *Inscenované mestá. Konštruktéri a architekti. Stavebný materiál: J. Šimonovič a M. Kováč* –fókus sa časovo posúva do šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, kde na materiáli dvoch autorov porovnáva rôzne podoby spracovania obrazu Bratislavy. Dôraz je kladený na *Mesto* J. Šimonoviča, báseň M. Kováča *Moje mesto* má skôr komplementárny charakter, na čo autorka sama upozorňuje. V krátkosti zachytáva urbánnu situáciu sedemdesiatych rokov a slovenskú literárnu tradíciu dichotómie mesto – dedina, ktorej sa ďalej nevenuje. Zvýrazňuje však, že napriek prítomnosti mesta už v názvoch oboch básnických textov nejde o ústredné témy poém, preto mesto v nich chápe len ako kulisu odlišných centrálnych konceptov. U J. Šimonoviča je Bratislava prítomná len preto, „aby autor zachoval deklarovanú tému poémy“ (s. 94), v skutočnosti nejde o mesto, ale o mýtus práce. Jeho *Mesto* je tendenčnou poémou napísanou na spoločenskú objednávku, ktorá využíva dobové literárne konvencie. Nesnaží sa teda zachytiť genia loci Bratislavy, ale podobne ako v poetických reprezentáciách analyzovaných J. Šrankom sa urbánna téma stáva nástrojom propagácie spoločenského zriadenia a naplne-

ním tézy o socialistickej idylickej každodennosti. Napriek tomu, že Bratislava M. Kováča vytvára obraz „živého, pulzujúceho a problémovými lyrickými postavami zaľudneného urbánneho priestoru“ (s. 98), je aj táto reprezentácia Bratislavy vnímaná ako kulisa, keďže centrálnou témou je „vyrovnanie sa s vojnovou skúsenosťou“ (s. 98).

Príspevok Ivany Hostovej *Novoslovci a novoslovkyne v meste. K atribútom urbánneho priestoru vo veršoch začínajúcich autorov a autoriek v Novom slove (1972 – 1983)* zachytáva tému mesta začínajúcich autorov a autoriek uverejnených v dvoch rubrikách časopisu *Nové slovo* (Z najmladšej poézie, Nové slovo mladých) medzi rokmi 1972 – 1983. Vychádza z tradičnej opozície mesto – vidiek s ohľadom na dedinský mýtus romantickej tvorby a konzekventne antiurbánnu tradíciu slovenskej literatúry, ktorá chápala mesto ako nepriateľské a cudzie prostredie. Zohľadňuje tiež mimoliterárne vplyvy – politickú a spoločenskú situáciu, stav urbanizácie a pod. na Slovensku aj všeobecne. Zameriava sa na mestské motívy v ideologicky konformnej básnickej tvorbe mladých autorov a autoriek „s dôrazom na postihnutie veľkomestských atribútov, axiologických náplní a ich modifikácií (...) na naznačenej osi ‚naše – cudzie‘“ (s. 104). Negatívne atribúty mesta sú teda priznané len západným metropolám, čím vytvárajú obrazy mesta ako pekla/podsvetia. Oproti tomu motivickými okruhmi domáceho mesta sú reakcie na dobové udalosti, urbanizácia (sídliská), prechádzky mestom, cesta do mesta za prácou a štúdiom a pod. V skúmanom textovom korpuse autorka určuje „postupné privlastnenie si veľkého mesta mládežou“ (s. 115) od konca sedemdesiatych rokov, čo sa prejavuje zdomácnením komplexných a problematických obrazov slovenského veľkomesta v tvorbe začínajúcich autorov a autoriek *Nového slova*, čím „korešponduje aj s ďalším vývinom poézie mesta v slovenskej literatúre“ (s. 115).

Zoltán Rédey sa v štúdiu *Dve polohy „urbánnej civilnosti“ v lyrike – podoby mesta v poézii Š. Strážaya a I. Štrpku* zaoberá špecifickými podobami „lyrického toposu mesta (...) dvoch

autorských poetík“ (s. 142), v ktorých zohráva urbánny charakter spolu s civilnosťou kľúčovú úlohu. Zároveň nimi ilustruje rôznorodosť a komplexnosť mestských obrazov v rámci tvorby autorov: vitalistická a zároveň odcudzená Bratislava I. Štrpku a industriálne a prírodné mesto Š. Strážaya, ktoré predstavuje isté vybočenie z už viackrát spomínanej témy mesto – príroda/vidiek. Na rozdiel od striktného separovania oboch priestorov sa v jeho textoch pracuje s ich prestupovaním a previazanosťou, a to nielen v zmysle kritického rozrastania sa mesta, ale aj v motívoch do mesta prenikajúcej prírody. Prestupovanie je typické aj pre industriálnu polohu Bratislavy, ktorá je „peniknutá infraštruktúrou hromadnej dopravy a, elektrického vedenia“ (s. 136). Na rozdiel od tichej a vyludnenej Bratislavy Š. Strážaya vytvára I. Štrpka vo svojich textoch preľudnené mesto – na jednej strane priestor odcudzenia, na druhej vitalitu prekypujúce mesto plné civilizačného zhonu, ktorým sa lyrický subjekt necháva strhnúť. Nevytvára teda len obrazy mesta, ale života v mestách – zachytáva „sympptomatically civilizačnú stránku súčasného (dobového) sveta, ktorá je v zásade urbánna“ (s. 138).

Cieľom zborníka bolo zamerať sa na možnosti výskumu poetických reprezentácií mesta v slovenskej literatúre naprieč 20. storočím. Rôznorodosť prístupov autorov jednotlivých príspevkov naznačuje komplexnosť urbánnej témy v poézii. V príspevkoch možno sledovať, ako sa pôvodne komplexná a heterogénna urbánna téma medzivojnového obdobia – nie prekvapivo – v prorežimovej poézii zužuje aplikáciou ideologických konštruktov. Mesto ako priestor nekonečných možností, civilizačného pokroku, sociálnej drámy či magické/zakliate miesto a zrkadlo vlastného vnútra z predchá-

dzajúceho obdobia nahrádzajú schematické selektívne a tendenčné podoby idylického miesta blahobytu, utópie vo výstavbe či každodennej politickej školy života v duchu socialistického dejinného optimizmu a predstavy mesta ako výdobytku ľudského ducha. Opätovné problematizovanie mesta v slovenskej poézii naznačuje príspevok Z. Rédeya, ale taktiež ho možno nájsť v básňach *Nového slova* koncom sedemdesiatych rokov, na čo poukázala I. Hostová.

Do popredia vystupujú isté spoločné témy zborníka, predovšetkým postoj k mestu v kontraste s prírodným/dedinským prostredím alebo na osi naše – cudzie. Odmietavý postoj sa dá zachytiť v medzivojnovom období, ako na to poukazuje predovšetkým stať J. Gavuru. Na modifikáciu prírodno-mestskej dichotómie v tvorbe Š. Strážaya poukazuje Z. Rédey. Narušenie stabilnej opozície mesto – príroda prenikaním oboch priestorov možno sledovať aj v súčasnej literatúre, napr. v zbierke K. Kucelovej *Vie, čo urobí*. S hodnotovým postojom voči mestu pracujú taktiež príspevky venujúce sa socialisticko-realistickéj poézii, práve v podobe „naše“ (teda socialistické) mestá v protiklade k „cudzím“, západným veľkomestám, využívajúc ustálené negatívne obrazy mesta ako pekla. Obdobných transformácií spôsobených vplyvom politickej situácie možno nájsť viacero – napr. nadrealistickou poéziou často využívané motívy náhodného stretnutia v meste, ktoré v socialisticko-realistickéj poézii nadobudli výchovnú funkciu.

Zborník *Podoby mesta* ponúka sondážny náhľad na podoby mesta v slovenskej poézii 20. storočia – umožňuje sledovať jeho konštanty, premeny aj neliterárne vplyvy na ne, či už ideologické alebo urbanistické – a je podnetným vstupom do výskumu mestských literárnych reprezentácií v slovenskej poézii.

Mgr. Katarína Badžgoňová
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: katarina.badzgonova@savba.sk